

BÁNYAI VIKTÓRIA*

Liliom és Dávid-csillag: a zsidó cserkészlet kezdetei Magyarországon, 1913–1924

A magyarországi cserkészélet szervezése több párhuzamos szálon indult el, ez később számos alkalmat adott az elsőség önértetes követelésére, másoktól való elvitatására. Az ifjúság nevelésével foglalkozók között, felekezeti és iskolai körökben egyaránt akadtak olyanok, akik jó lehetőséget láttak Robert Baden-Powell új módszereiben, választ találtak az ifjúság egy részének szükségleteire. Baden-Powell 1908-ban megjelent könyvének (*Scouting for Boys: A Handbook for Instruction in Good Citizenship*) első magyar olvasóit és meghonosításának szorgalmazóit már 1909–1910-ből ismerjük. Kanitz István, a budapesti Királyi Egyetemi Katolikus Főgimnázium VII-es tanulója születésnapjára ajándékként kapott 1909-ben Baden-Powell könyvéből, és kezdett testvérével és más iskolatársakkal csapatot szervezni.¹ Králik László, a nagybecskereki piarista gimnázium tanára az iskola 1909/10-es tanévéről szóló értesítőjében terjedelmes ismertetést közölt a „cserkészők” mozgalmáról.² Ifjabb Szilassy Aladár gyermekorvos angliai tanulmányútján ismerkedett meg a cserkészzel, az ő nevéhez – a később 1-es számot viselő – Budapesti Református Ifjúsági Egyesület csapatának szervezése kapcsolódott. Bing Ede János szintén Angliából hazatérve vált a cserkészlet (valamint a bokszt) népszerűsítőjévé: 1911-ben elvállalta a

* Bányai Viktória az MTA TK Kisebbségkutató Intézet tudományos főmunkatársa.
E-mail: banyai.viktoria@hebraisztika.hu

¹ Gergely Ferenc: *A magyar cserkészlet története, 1910–1948*. Budapest: Göncöl Kiadó, 1989. 20.

² Balácsi József (szerk.): *A kegyes-tanítórend vezetése alatt álló nagybecskereki községi főgimnázium értesítője, 1909/10. isk. év*. Nagybecskerek, 1910. 3–130d. A magyar elnevezést is az ő nevéhez szokás kapcsolni. A kifejezést korábban az észak-amerikai vadonban vadászókra, nyomolvasókra használta az irodalmi nyelv.

– később 5-ös számot kapó – Királyi Egyetemi Katolikus Főgimnázium cserkészcsapatának kiképzését,³ a *Budapesti Hírlapban* cserkészrovatot indított, továbbá *A cserkészlet útmutatója* címen kis könyvet tett közzé. Publikációs aktivitásából is származó ismertsége fontos tényező lehetett abban, hogy mind az egységes cserkészszervezet első létrehozásakor, 1913 nyarán, mind az 1920-as évek közepén felbukkant az a hírlapi vélekedés, hogy valójában a zsidó Bing Ede János a magyar cserkészmozgalom megalapítója.⁴

Bing angliai útját és a cserkész módszerek elsajátítását az 1909-ben alapított Izraelita Szünidei Gyerektelep Egyesület vezetősége anyagilag támogatta, a saját nyaraltatásaikban is jól használható módszer megismerését remélve.⁵ Azonban Bing tapasztalatai iránt – mint láttuk – a nem zsidó közeg hamarabb mutatott nyitottságot.⁶ A kifejezetten zsidó fiatalokat megszólító cserkészcsapatok szervezése csak 1913 tavaszán indult el. A szervezés bázisát a magukat cionistának valló fiatalok szervezetei adták: az 1903-ban alakult *Makkabea*, a cionista egyetemi hallgatók egyesülete, valamint az 1912 decemberében szervezett *Hasmonea Zsidó Ifjak Köre*, amely a középiskolai zsidó diákokat kívánta megszólítani, és a cserkészlet megindítása az alapításkor kitűzött céljai között szerepelt. 1913 márciusában kezdte meg a *Hasmonea* a cserkészletbe belépni szándékozók toborzását, és a hónap végén a főváros szervezésében és

³ A gimnázium 1912/13-as tanévről szóló értesítője szerint 1912 decemberében alapult meg a cserkészcsapat (44 fővel 5 órás), amelynek kiképzését Bing Ede I. éves joghallgató vállalta, a tanári karból pedig dr. Alleram Gyulát bízták meg a csapat felügyeletével. L. *A budapesti II. kerületi Kir. Egyetemi Katolikus Főgimnázium s a vele kapcsolatos M. Kir. Ferencz József Nevelőintézet évi értesítője az 1912/13. évi tanévről*. Budapest, 1913. 42; az értesítő nyitó írása: Alleram Gyula: A cserkészmozgalom pedagógiai és nemzeti jelentősége.

⁴ 1913 nyarán a protestáns és katolikus egyházi háttérrel szerveződő cserkészlet, illetve a főváros oktatási intézményeinek bázisán létrejövő Őrszemmozgalom egyesítéséből az Országos Cserkész-Őrszem Szövetség alakult meg. L. Gergely, 1989. 27. Az 1920-as évekre I. pl. a *Magyar Hírlapban* megjelent írás cáfolatát: Töltéssy Zoltán: Zsidók alapították-e az első magyar cserkészcsapatot? *Magyarország*, 1926. július 28. 10.

⁵ Fürst Oszkár: Zsidó cserkészlet. In: Ötvös Károly (szerk.): *Izraelita Családi Naptár 1913–1914 évre*. Budapest, 1913. 129.

⁶ Más forrásból nem sikerült megerősíteni a 311. sz. Vörösmarty cserkészcsapat I. rajának *Rajhíradó* című kiadványában (I. évf. 3. szám, 1930. február 1. 5.) olvasható hírt, miszerint az idő tájt Bing Ede János már Törökországban élt, és a török cserkészmozgalmat vezette.

Bing Ede János vezetésével indult cserkészisztizképző tanfolyamra több tagjukat is „beiskolázták”.⁷ Május-június folyamán 10 csapat munkájának elindulásáról van információnk: rendszeresen kirándultak a főváros környékére (Budakalász, Solymár, Nagykovácsi Gödöllő, Kamara-erdő, Békásmegyér), 50 fő pedig elsősegélynyújtó tanfolyamon is részt vett, kiérdemelve a vörös Dávid-csillag viselését.⁸ A csapatok méretüket és szervezeti rendjüket tekintve egy-egy (későbbi fogalmaink szerinti) cserkészrajnak feleltek meg, és csupán sorszámot viseltek, nevet nem.⁹ Ahogy a zsidó cserkészlet egészenek sem volt ekkor még neve, a *Kadimah* elnevezést az 1913 nyarán keletkezett források még nem használják, csak az országos cserkészszervezetbe való betagozódási, igazolási folyamat részeként jelent meg.¹⁰ A névválasztás előzményéhez fontos megjegyezni, hogy a Kadima (=előre/Keletre) nevet viselte az az 1882-ben a bécsi egyetemen alapított zsidó diákszervezet is, amely Közép-Európában az első ilyen jellegű szervezetként az asszimilációval szemben a zsidó nemzeti öntudatot szorgalmazta.¹¹

A zsidó cserkészcsapatok parancsnoksága a Király utca 36. alatti bérházban kapott helyet, ahol a Hasmonea mellett több cionista szervezet irodája is működött: maga a Magyarországi Cionista Szervezet is, továbbá a Zsidó Nemzeti Alap magyarországi irodája, a *Zsidó Szemle* szerkesztősége. A helyszín nem véletlen, az 1913 nyarára felálló főparancsnokság tagjai dr. Dömény Lajos, dr. Kahan Niszon és dr. Perl Ödön lettek, mindhárman fiatal ügyvédek, akik más cionista kezdeményezésekben is aktívak, sőt meghatározó szerepű

⁷ *Zsidó Szemle*, 1913, 6. szám. 13. A toborzáshoz lásd pl. *Az Újság*, 1913. március 4. 13.

⁸ *Zsidó Szemle – A cserkész melléklet*, 1913, 13. szám. 14. A vörös Dávid-csillag a vöröskereszt zsidó, majd izraeli megfelelője.

⁹ Az egyes csapatok parancsnokai között 1913 nyarán orvosi egyetemistákat, magánhivatalnokokat, főiskolai hallgatót és egy tanítót találunk. Listájukat közli: *Zsidó Szemle*, 1913, 11. szám 11. és 13. szám 14.

¹⁰ Gergely, 1989. 33: forrásközlésként teszi közzé az első csapatok listáját az 1910–1916 közötti időszakból. A lista a szövetség belső használatra készült. Ebben „23. Fehér Sas / Kadima” néven szerepel a csapat, de a Fehér Sas elnevezés másutt nem került elő.

¹¹ Kressel, Getzel–Triendl, Mirjam: „Kadimah” In: *Encyclopaedia Judaica*, 2nd. Edition, Thomson Gale, 2007. Vol. 11, 699–700.

vezetők voltak.¹² Dömény Lajos (1880–1914) 1906-tól a Zsidó Nemzeti Alap magyarországi irodájának vezetője, a VAC (Vívó- és Atlétikai Club) és a Herzl Tivadar Egyesület alelnöke volt. Kahan Niszon (1883–1949) a Makkabea egyik alapítója volt, majd a cionista szervezet propagandaosztályát vezette, és a két világháború között is egyik meghatározó alakja volt a magyarországi cionista mozgalomnak.¹³ A vezetők személye tehát biztos jel a számunkra, hogy nem csupán valamiféle működési keretet adó szervezeti-intézményi befogadásra kell gondolnunk a zsidó cserkészlet kezdetei és a cionista szervezetek kapcsolatában,¹⁴ hanem a hosszú távú céljaikkal összhangban álló ifjúságnevelés kialakítására törekedtek. Az ő felfogásukban, ahogy ezt a Kadimah jelvénye – a Dávid-csillag (héberül *magen David* = Dávid pajzsa) közepén elhelyezett cserkészliliom – is kifejezte,¹⁵ a két célrendszer nemcsak hogy összeháboríthatónak tűnt, de a cserkészlet vonzó tevékenységi formái, nevelési módszerei kimondottan a zsidó nemzetépítés szolgálatába voltak állíthatók: a Dávid pajzsára tűzött liliom a pajzsot erősítette.

„*Negyven évi pusztai cserkészlet*”

A kortársak közül sokan vitatták Döményék felfogását. Erre lényegében minden nyilvános megnyilatkozás reagál, a zsidó cserkészlet céljainak bemutatása az I. világháború előtti Magyarországon mindig apologetikus kontextusban jelenik meg. A védekezésből jól kiolvasható a zsidó közösség – amely alatt alapvetően a főváros nagylétszámú és heterogén zsidósága értendő – értetlenségének, elutasításának két fő iránya. Egyfelől a hagyományhű oldal részéről az a kétség, hogy miként egyeztethetők össze a cserkésztevékenységek a zsidó hagyománnyal, vallási előírásokkal, hogyan vehetne részt ilyen tevékenységekben egy zsidó fiú? Másfelől

¹² Emed Alexander: *A magyarországi cionista mozgalom története, 1902–1948*. Budapest: Oneg Sábbát Klub, 2002. 47–68.

¹³ Emed, 2002. 56.

¹⁴ Vö. az új egyesületek alakítását korlátozó 1912: LXIII. tc. 9 §. L. Barabás Györgyi: *Magyarországi zsidó hitközségek, egyletek, társulatok alapszabályai, 1705–2005*. Budapest: MTA Judaisztikai Kutatóközpont, 2007. 18.

¹⁵ A zsidó cserkészlet – szintén 1913-ban alapított – másik irányzata, a Galíciából indult *Hasomer* (majd 1916-tól *Hasomer hacair*) mozgalom jelvénye mindmáig a Dávid-csillag közepén elhelyezett cserkészliliom.

a minél teljesebb társadalmi integráció pártolói részéről megfogalmazódó kifogás, hogy mi szükség volna egy újabb területen felekezeti alapon szétválasztani a fiatalokat, miközben a cél szerintük sokkal inkább a közös nevelődés, a felekezeti határok túllépése lenne. Az alábbi két idézetet két korai bemutatkozó írásból választottuk.

Az elsőt a *Zsidó Szemle* című cionista hetilapban 1913 nyarán megjelent, „A cserkész – A zsidó cserkészcsapatok hivatalos közleményei” című melléklet 2. számának vezércikkéből:

„Téved, aki azt hiszi, hogy új dologba fogtunk, mikor a városi rossz levegőből, a modern rabságból, nyílt mezőkre visszük csapatainkat; a gondolat nem új, mert felmerült már egykor, amikor szintén szükség volt egy erős, edzett fiatalságra. Úgy, mint mi és apáink hozzászoktunk a városi élet rabságához, és már-már észre sem vesszük, hogy rideg falak fogságában vagyunk, úgy szoktak volt hozzá régi-régi őseink is, akik Egyiptom rabtartó falai közt éltek és megfélemeztek arról, hogy szabad nép fiai voltak. És ekkor jött Mózes a népszabadító vezér, aki szabad hazába akarta vezetni a zsidó népet. De a zsidó nép már nem ismerte a szabad életet, s ezért Mózes negyven esztendeig járatta őket pusztában, szabad ég alatt, hogy az új nemzedék erős legyen, ismerje a szabadságot, szeresse azt. (...) A negyven évi pusztai cserkészet a rabszolgaivadékból kemény, honalapításra is erős népet nevelt.”¹⁶

A másodikat a *Fáklya – Cserkész-újság* I. évfolyam 1. számnak vezércikkéből idézzük. A lap a Kadimah cserkészcsapatának tisztikarát tünteti fel kiadóként.

„Brr ... zsidó cserkész: ...Hát ez meg miféle kongregáció? Micsoda klerikalizmus? Sötétség a XX. században! Megbélyegzése a kultúrának, az emberiség nagyszerű haladásának! A beszélő mozi és a repülőgép korszakában holmi buta felekezeti tagozódás! (...) Elszomorodott szívvel látjuk, mint roppan össze egy négyezer éves nép testileg és szellemileg. A vére megaludt, szívéből a tűz kihamvadt, végtagjai elzsibbadtak, ideáljai földön szárnyalnak. És a gyenge, beteges szerv beteg szellem hüvelyé. (...) És mi, mikor nem tudjuk ezt nyugodtan, zsebreguggott kezekkel nézni, mikor nem akarjuk túrni, hogy így sülljedjen el egy nép a legdicstelenebb megsemmisülésbe, egy nép, melynek az emberiség annyit köszönhet, mely még így féllábbal a sírban is a tudománynak, a művészetnek és irodalomnak

¹⁶ *Zsidó Szemle*, 1913. 11. 9. Anonim írás.

oly lendületet képes adni, mikor egy ilyen nép javáért és érdekében tenni, önzetlenül küzdeni akarunk, hát mi volnánk a haladás, a kultúra ellenségei?”¹⁷

A bibliai történetek mint előképek használata a későbbi korok eseményeinek vagy akár kortárs események értelmezésére a késő ókor óta a zsidó hagyomány és történelemfelfogás sajátossága.¹⁸ Yosef Hayim Yerushalmi történész úgy fogalmaz a zsidó emlékezésről, kollektív emlékezetéről, hogy: „... a jelentős új események bekövetkeztek is világosan észlelhető tendencia, hogy már meghitt archetipusoknak rendelik alá azokat. A legrettenőbb sors rettenetes volta is enyhül valamit, ha nem zavarba ejtő különösségében szemlélik, hanem ismerős struktúráját fedezik fel.”¹⁹ Az egyiptomi fogságból való szabadulás és a pusztai vándorlás párhuzamának alkalmazása az idézett szövegben is erre a jól ismert módszerre épít: „Téved, aki azt hiszi, hogy új dologba fogtunk.” A tetszetős párhuzam alkalmazásával azonban két komoly nehézség adódik, melyek a cionizmus hazai elutasításának sarokkövei is voltak. Egyfelől, hogy az ókori Mózes az Örökkévaló többszöri és közvetlen utasítására lépett fel „népszabadító vezérként”, és vezette a népet a pusztába, míg a modern politikai cionizmus mögül a vallási alapon elutasítók épp ezt a legitimitációt hiányolták.²⁰ Másfelől, hogy mennyire helytálló az egészségtelen levegőjű modern nagyvárost az egyiptomi rabszolga léttel párhuzamba állítani. A zsidóság közjogi és felekezeti egyenjogúságnak elérése utáni társadalmi helyzetet a neológ értelmiség szerint is hagyott még kívánnivalót maga után, azonban az izraelita vallású magyarság eszménye kizárta, hogy hazájukat a szolgaság földjének tekintsék.

¹⁷ Fáklya. *Cserkész-újság*, 1914. január. 1–2. Anonim írás

¹⁸ A bibliai archetipusok értelmező használatára egy szintén magyar zsidó történeti példát mutat be Glässer Norbert: Az emancipáció Mózes és Józsuája: az uralkodóház emancipáló szerepének neológ izraelita percepciói. In: Molnár Judit (szerk.): *Emancipáció: Integráció vagy asszimiláció. Tanulmányok az emancipációs törvény 150. évfordulója alkalmából*. Pécs–Szeged: Kronosz Kiadó – Szegedi Zsidó Hitközség, 2018. 125–152.

¹⁹ Yerushalmi, Yosef Hajim: *Záchor. Zsidó történelem és zsidó emlékezet*. Budapest: Osiris Kiadó – ORZSE, 2000. 50.

²⁰ Erdős Ágnes: *Advocates of Exile. A History of Orthodox Jewish Anti-Zionism in Hungary*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller, 2008.

A bibliai párhuzam léténél vagy hiányánál praktikusabb szempontok tartották távol a hagyománytartó zsidó családok fiait a cserkésztől. A szombattartás és kóserétkezés előírásait egy iskolai alapon szerveződő, nemzsidó csapatban semmiképp sem tudták volna követni: ezt a felekezeti alapú szervezés melletti érvként említi Fürst Oszkár az 1913-as *Izraelita Családi Naptárban* megjelent írásában.²¹ A Kadimah csapatok szombatra sem kirándulást, sem összejövetelt nem szerveztek,²² többnapos kirándulás vagy tábor esetében pedig törekedtek a kóser étkezés valamiféle biztosítására, bár ez vidéken nem ment akadálytalanul.²³ A legfontosabb szempont azonban a szabadidő felfogása volt: a zsidó hagyomány fiúk és férfiak számára a tóratanulást tartja az egyetlen legitím időtöltésnek, így orthodox fiúk számára a cserkészlet sosem válhatott igazán vonzóvá.

A két idézett – és még sok további – programadó szöveg közös pontja a természettől elzárt, városi zsidó élet kritikája, a test elgyengülésének, edzetlenségének hangsúlyozása, ami az ifjú generáció jellemét, erkölcsi állapotát is negatívan befolyásolja. A szabad természetben végzett tevékenységek pozitív lelki-szellemi hatását Baden-Powell maga is alapvetőnek tartotta, ahogy a századforduló életreform-mozgalmainak sok ágában meghatározó volt az egészségtelen és elidegenedett nagyvárosi léttől való visszafordulás a természethez.²⁴ A cionista zsidó eszmerendszerben, nevelési ideálok között mindegyik rárétegződött az a – legemlékezetesebben Max Nordau 1898-as beszédében megfogalmazott – új ideál az izmos zsidóságról (*Muskeljudentum*), amely a gettólét testi sorvadása és túlzott intellektualizmusa után újból Makkabeusokat nevel.²⁵ Ezt az érvelést visszhangozta – a magyarországi zsidóság történeti múltját vajmi kevésbé figyelembe

²¹ Fürst, 1913. 133. Fürst maga is cserkészparancsnok volt.

²² *Zsidó Szemle*, 1913. 13. szám. 14.

²³ Kova Albert: A mi cserkészeink. *Múlt és Jövő*, 1914. október. 210.

²⁴ Az életreform-mozgalmak és kapcsolódó reformpedagógiai törekvések magyarországi képviselőiről I. Németh András – Ehrenhard Skiera (szerk.): *Rejtett történetek az életreform-mozgalmak és a művészetek*. Budapest: Múcsarnok, 2018.

²⁵ Nordau nézeteihez I. Shimoni, Gideon: *The Zionist Ideology*. Hanover–London: Braundeis University Press, 1995. 100–103. A Makkabeus-nevelés ideáljának öröksége, hogy Makkabi nevet viselt a két világháború között számos zsidó sportegyesület, és máig Maccabi Játékok néven szervezik a zsidó sportolók európai és világversenyeit.

véve – például a *Remény* című zsidó ifjúsági lap: „A zsidó ifjúságnak van a legnagyobb szüksége a cserkészmozgalomra. Hiszen a zsidóságot sok száz éven át elszakították a természettől, a gettóban nem látott igazi napsugarat...”²⁶

Az ekkor Kova Albert néven publikáló Feuerstein Avigdor/Avigdor Hameiri (1890–1970) azt hangsúlyozta, hogy szemben a sport egyoldalú és szellem ellenes térnyerésével, a cserkészlet „gyönyörű szintézisként áldásos megoldást ad a sport és az etika egyesülése kérdésének”.²⁷ Ez a tevékenység Róma („a szép testű rómaiak”) és Jeruzsálem („az egészséges lelkű Jeruzsálem”) ősi harcának feloldását hozhatja szerinte. A kárpátjai haszid környezetből származó Hameiri a cserkész módszerek működőképességének kétségtelen bizonyítékát látta abban, hogy az a „szemtelen, önfejű és fegyelmetlen” pesti zsidó gyerekekkel is működik, már néhány hónap után is az új generáció teljes „regenerálódása” felé mutató jeleket vélt viselkedésükben tapasztalni.

Míg a két világháború közötti zsidó cserkészetről sok személyes visszaemlékezést ismerünk, a legkorábbi, I. világháború előtti időszakról eddig csak néhányat sikerült fellelni. Szigeti József *Pálvölgyi emlék* című rövid írását Dömény Lajos halálának hetedik évfordulóján tette közzé, Dömény idealizált alakját a középpontba állítva.²⁸ Felidézi első találkozását a cserkészvezetővel a Király utcai parancsnokságon, majd a Pálvölgyben megrendezett 1913-as és 1914-es sátorborok hangulatát, valamint Dömény többször hallott szavait: „Édes jó fiam! Légy igazi cserkész, igazi magyar cserkész fiú! A te zsidóságod legyen a mi földanyánk hűséges szolgája, légy igaz, becsületes és szeresd hazádat és népedet!” Weisz M. visszaemlékezése a *Kadimah Cserkész* újság 1923. decemberi számában jelent meg,²⁹ és tíz év távlatából a III. csapat tagjaként megtett első budakalászi kirándulást örökíti meg, amely egyben a Kadimah csapatok első nagy létszámú megmozdulása volt 112 fővel.³⁰

²⁶ *Remény: Zsidó Ifjúsági Lap*, 3. évf. (1917) – idézi Róbert Péter: Jó munkát, sálom! – Zsidó cserkészlet Magyarországon. *Egység*, 2016. június–július. 8.

²⁷ Kova Albert: A mi cserkészeink. *Múlt és Jövő*, 1914. október. 207.

²⁸ Szigeti József: Pálvölgyi emlék. *Zsidó Szemle*, 1921. szeptember 9. 10.

²⁹ Weisz M.: Tíz év előtt. *Kadimah Cserkész*, 1923. december. 12–14.

³⁰ Az 1913. május 25-i kirándulásról l. *Zsidó Szemle – Cserkész melléklet*, 1913. június 1. 11.

„*Mutassuk meg nem szóval, de tettekkel*”

Az I. világháború kirobbanására a Kadimah cserkészcsapatok parancsnoksága meglepő gyorsasággal reagált. Az egy hónappal korábban még balatonboglári táborozásra készülődő és az Izraelita Szünidei Gyerektelep Egyesület nyári jelentkezéseinek lebonyolításában segédkező³¹ cserkészeinek egészen új feladatokat jelölt ki. Már a hadüzenet másnapján (1914. július 29.) azt közölte a *Budapesti Hírlap*, hogy a parancsnokság a Vöröskereszt Egyesületnek felajánlotta az elsősegélyre kiképzett cserkészek szolgálatát, illetve a hadtestparancsnokságnál is bejelentette, hogy vállalják a fővárosban tájékozatlan vidékiek kalauzolását.³² A *Múlt és Jövő* szeptember-októberi száma már büszkén tudósított a felajánlások teljesüléséről: a Boráros téri barakk kórház berendezésénél harminc Kadimah-cserkész dolgozott (például szalmazsákot tömött), a Budapesti Önkéntes Mentő Egyesületnek a pályaudvarokra beérkező sebesültek kórházba szállításánál segítettek, továbbá az Ingyentej Egyesületnél, a Szegényeket Gondozó Egyesületnél és népkonyhákban is végeztek önkéntes munkát.³³

Míg a cserkészek a hátszágban vállaltak feladatot, parancsnokaik közül többen is önként jelentkeztek katonai szolgálatra. A *Zsidó Szemle* szeptember 5-i számának címlapján a Makkabea és Bar-Kochba zsidó egyetemista egyesületek aláírásával jelent meg önkéntes katonai szolgálatra buzdító önérzetes felhívás: „*mutassuk meg nem szóval, de tettekkel, hogy minden rágalmak mellett és ellenére a cionizmus zászlaja köré sereglett ifjúság hazaszeretet dolgában egyenrangú bárkivel.*”³⁴ A lap következőszámának címlapján azonban már Dömény Lajos gyászkeretes képe jelent meg: szeptember 6-án a galíciai harcokban életét vesztette. A lapszám a cserkészek nevében is közölt méltatást, és azt az elhatározásukat, hogy egykori parancsnokuk emlékét a Szentföldön ültetendő olajfákkal, erre való adakozással örökítik meg.

³¹ *Budapesti Hírlap*, 1914. június 28. Cserkészlet rovat, 15.

³² *Budapesti Hírlap*, 1914. július 29. 7.

³³ A magyar zsidó cserkészek munkája. *Múlt és Jövő*, 1914. szeptember – október, 497.

³⁴ *Zsidó Szemle*, 1914. szeptember 5. Címlap.

A szentföldi olajfaültetés a Zsidó Nemzeti Alap számára felajánlható adományok egyik népszerű formája volt az európai zsidóság körében.³⁵ A faültetés-erdősítés a zsidóság és a szentföldi táj harmonikus kapcsolatát fejezte ki, egyszersmind a megújításra, újránépítésre váró ország képzetét is erősítette. A korai cionista mozgalomban Magyarországon is szokásosnak mondható, hogy családi események, például gyermekszületés, eljegyzés, házasságkötés, betegségből való felgyógyulás öröme – az eseményt is nevesítve – olajfaültetésre adakoztak.³⁶ Dömény 1911. novemberi eljegyzése alkalmából munkatársai egy egész kert (100 fa) ültetésére hirdettek akciót.³⁷ Dömény „hősi halála” utána a kert ligetté (1000 fa) terebélyesedett, sajátos jelképévé válva a hazafiság többes értelmezésének, melynek a zsidó nemzettudat, az aktív cionista országépítés (ha csak távolból is) és a monarchia iránti hűség, a hazáért áldozott élet összhangba hozható elemei voltak.³⁸

„Kadimah nevű titkos szervezet”

Az 1919. szeptember 21-én ismét újjáalakult Magyar Cserkészszövetség ellenforradalmi alapra helyezkedve, a keresztény-nemzeti Magyarország felépítésébe kapcsolódott be. Mint ezt a szövetséghez csatlakozni kívánó csapatok parancsnokainak tudtára hozták, azon csapatok számíthattak befogadásra (igazolásra), amelyek a szövetség szigorúan keresztény alapokon álló elveinek megfelelően

³⁵ Az olajfaadományokról (Oelbaumspende) l. Berkowitz, Michael: *Zionist Culture and West European Jewry before the First World War*. Chapel Hill–London: The University of North Carolina Press, 1996.168–173.

³⁶ Tóth Sándor: „A föld megváltása előbbre való a nép megváltásánál” *A Zsidó Nemzeti Alap magyarországi irodájának tevékenysége a korabeli cionista sajtótükrében 1938-ig*. PhD-disszertáció, ORZSE, Budapest, 2018. 61. A befolyt adományok hírét rendszeresen közzétette a *Zsidó Szemle Keren Kajemet le-Jiszrael* rovata. Az 1919 januárjában a Kadimah cserkészcsapatok kertjére felajánlott összegről is olvashatunk. (*Zsidó Szemle*, 1919. január 5. 16.)

³⁷ Tóth, 2018. 58–59.

³⁸ A háború alatti neológ és cionista közösségi stratégiákról, párhuzamos lojalitásokról l. Glässer Norbert – Zima András: *Magyar Makkabeusok a császárkirály seregében – A dinasztia és nemzet iránti hűség összeegyeztetése*. In: Glässer Norbert (szerk.): *Mózes kőtáblái a hármashalmon. Zsidó hagyomány és szimbolikus politika határán*. Szeged: MTA-SZTE Vallási Kulturakutató Csoport, 2015. 79–103.

válogatták meg tagjaikat. Az Országos Intéző Bizottság jegyzőkönyveiből nyomon követhető a zsidó cserkészcsapatokkal, illetve zsidó tagokkal kapcsolatos belső stratégia kialakulása,³⁹ amely előrevetítette a háború végén újraindult Kadimah-cserkészlet néhány év múlva, 1924/1925-ben bekövetkező felszámolását, felosztatását, illetve átalakítását. Tévedés lenne ugyanakkor ezt a korszakot – a végkifejlet ismeretében – elhúzódó agóniaként látni, vagy épp – mint egyes csapattörténetekben a letagadhatatlan folytonosság miatt – rövid átmeneti korszaknak, nem lényeges előzménynek beállítani. Az öt év valóban az elismerésért (igazolásért) folytatott küzdelemről szólt, de egyben építkező időszak volt, az I. világháború előttinél több szempontból is szélesebb tevékenység kiépítésének időszaka.

1919 őszén a Kadimah-cserkészlet részeként a parancsnokságon kívül két fiú- és egy leánycsapat működött Budapesten, valamint a főiskolás korú tagok számára egy senior csapatot szerveztek. A kirándulásokon és a rendszeres összejöveteleken kívül heti csapattorna adta a cserkészek elfoglaltságát.⁴⁰ Ugyanekkor Újpesten két fiú- és egy leány-, Kőbányán pedig egy fiúcsapat működött.⁴¹ A csapatok száma a következő néhány évben még növekedett. Kápolnai József 1920-ban 7 fiú- és 3 leánycsapat működését jelzi.⁴² 1921 tavaszán csatlakozott a budai csapat, melyet a Budai Izraelita Hitközség hitoktatója, Schwarzstein Géza és egy tisztviselője, Steiner Sándor kezdeményezett, és az összejövetelek helyszínéül is az Öntőház utcai zsinagóga tanácsterme szolgált. A csapat lassú fejlődése miatt a Kadimah parancsnoksága 1921 decemberében Budára helyezte át vezetőhelyettesnek Diamant Artúrt az I-es csapattól. Agilis munkája egyfelől meghozta a várt fejlődést, másfelől

³⁹ Gergely, 1989. 82.

⁴⁰ A tevékenységek egy további helyszíne volt a Kadimah könyvkötő és bórdíszműves tanműhelye, amely megrendeléseket is fogadott, l. *Zsidó Szemle*, 1920. november 19. 10

⁴¹ *Múlt és Jövő*, 1919. október. 20. A háború előtti gyakorlatnak megfelelően a csapatok csak sorszámot viseltek, az őrösknek azonban volt nevük. Jellemzőek a más csapatoknál is használt állatnevek (Rígó, Kócsag), de van adat bibliai névre is: Jerubaal a Bírák könyvében szereplő bátor vezér, akinek Gedeon a másik neve (Bírák k. 8:35). L: Szabó Géza: Egy elkobzott héber cserkészkönyv. *Múlt és Jövő*, 1919. március, 92.

⁴² Kápolnai József: *A magyar zsidó cserkészlet rövid története*, Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 297. sz. Dániel / Eötvös csapat anyagában.

kiszorította a két eredeti vezetőt.⁴³ Óbudán 1923-ból van adatunk zsidó cserkészcsapat működésére.⁴⁴ Szintén 1923-as hír a Raskó Rózsa vezette Szilágyi utcai leánycsapat megalakulása.⁴⁵

Gergely Ferenc szerint 1919 ősze előtt nem létezett leánycserkészlet Magyarországon, csupán csapatalakítási kísérletekről van tudomásunk:⁴⁶ így a Kadimah leánycsapatok az elsők közé tartoztak.⁴⁷ A pesti leánycsapat bázisa a PIH (Pesti Izraelita Hitközség) leányiskolája volt, alapítója Kohn Frida. A leánycserkészlet tevékenységei – a kor nőnevelési elveinek megfelelően – részben eltértek a fiúkétól, hangsúlyosabb volt a karitatív vagy az önképzőköri, színjátszó elem.⁴⁸ A Kadimah leánycserkészeire vonatkozó kevés adat egyike is egy „nagyszabású mesedélután” híre, melyet 1920. november 28-án a leányiskola dísztermében tartottak.⁴⁹ A sugalmazott ideálok különbségét tükrözi a fiú- és leánycserkészek rajzos ábrázolásának különbsége a *Kadimah Cserkész* című lapban. Míg a fiú alak hátizsákkal a hátán, túrabottal a kezében – vagyis a háttér ábrázolása nélkül is egyértelműen a természetbe helyezve – duzzadó izmokkal, egy lendületes mozdulatban jelenik meg, addig a leány, bár szintén cserkész egyenruhában és kalapban, de a szombati gyertyapár mellett – vagyis otthon –, egy könyvbe, minden bizonnyal egy imakönyvbe mélyedve

⁴³Haas Lajos (szerk.): *Tíz év a lilimos lobogó alatt. A Budai Izraelita Hitközség „Vörösmarty” cserkészcsapatának története 1924–1934.* Budapest: Fáklya, 1934. 20–21.

⁴⁴ A csapat hanukka-ünnepségéről tudósít a *Kadimah Cserkész*, 1923. december. 71–72.

⁴⁵ *Kadimah Cserkész*, 1923. július 29–30. Ugyanitt jelent meg a leányok részére szervezett vezetői tanfolyam híre is, ennek Kardos Boriska volt a vezetője.

⁴⁶ Gergely, 1989. 85.

⁴⁷ Kápolnai József kronológiai összefoglalója már 1916-ban, IV. Károly budapesti bevonulásánál említi leánycsapatot, Pollák Walter vezetésével. L. Kápolnai József: *A magyar zsidó cserkészlet rövid története*, Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 297. sz. Dániel / Eötvös csapat anyagában.

⁴⁸ A teljes képhez tartozik, hogy tudomásunk van lánycsapatok táborozásáról is: 1923 nyarán ők is a Dolinka-völgyben táboroztak, de nem sátrakban, hanem egy – a fiúk táborától távolabb eső – kőházban laktak. *Kadimah Cserkész*, 1923. július, 32.

⁴⁹ *Zsidó Szemle*, 1920. november 13. 14.

látható.⁵⁰ A szombati gyertyagyújtás, mint a zsidó nők hagyományos feladata, a családközpontú nevelés jelképe volt.

A szélesebb működés másik jele, hogy a fővárostól távolabb is alakultak Kadimah cserkészcsapatok: a trianoni területen egyedül Miskolcon, de a Csehszlovákiához került területen több városban is.⁵¹ A miskolci csapat 1921. augusztusi balatoni táborozásának első éjszakáját tárja elénk a *Dombóvári Hírlap* tudósítója.⁵² A hosszú úttól és táborveréstől kimerült kadimásoktól az éjszaka folyamán a közelben táborozó kaposvári cserkészek – „ős somogyi virtusságtól hajtva” – elloptak két szakaszszászlót, és vissza se adták azoknak, akik között „nincs magyar” egy se. A különböző csapatok közötti természetes rivalizálás és a közélet nyíltan antiszemita légkörét tükröző indulatok határán mozog egy másik 1921-es cserkésztörténet is. Az akkor Bécsben tanuló Kápolnai József cserkésztiszt egy, az osztrák cserkészekről látott harcjátékot írt le a csapata, a későbbi Toldi csapat számára. Válaszlevelében egyik cserkésze így írt: „...a harcjátékot is eljátszottuk volna osztrák mintára, de sajnos ez nálunk nem lehetséges (hacsak a Kadimah és a Regnum között nem, de a kincs, amelyet át kellene csempészni, alighanem a kadimisták feje volna)”.⁵³

A Cserkészsövetség Kadimah néven és zsidó nacionalista háttérrel – a többszöri kérelem ellenére is – megtagadta a csapatok igazolását, pontosabban „ellenőrzés alatt álló” kategóriában tartotta éveken át, folyamatosan lebegtetve, hogy a legkisebb szabálytalanság is az igazolás beszüntetését és a csapat feloszlását vonja maga után.⁵⁴ Bár tevékenységük nyilvános és ismert volt, a szövetség igazolásának

⁵⁰ *Kadimah Cserkész*, 1923. december. Címlap és a leány cserkész rovat címlapja (61.).

⁵¹ *Múlt és Jövő*, 1919. október 20. A tudósítás Nyitrát és Érsekújvárt is említi. A Csehszlovákiához került városokban a Kadimah-cserkészlet az anyaszervezet felszámolása után is működött, idővel a *Somer* mozgalommal egyesítve: pl. a Beregszászi reál gimnázium zsidó cserkészcsapata 1938-ban is a Kadima nevet viselte. L. *Prágai Magyar Hírlap*, 1938. július 7. 5.

⁵² *Dombóvári Hírlap*, 1921. augusztus 28. 1.

⁵³ Tornya Endre levele 1921. február 10-én, Budapest Főváros Levéltára, X. 59. A 3. sz. Regnum Marianum Cserkészcsapat 1912-ben alakult meg, és erőteljes katolikus nevelési programot képviselt.

⁵⁴ L. a Kadimah Cserkészcsapatok parancsnoksága és Magyar Cserkészsövetség titkári hivatalának levélváltása 1920. november. Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, 1920, iktatatlan iratok.

hiányában, jogi értelemben „illegálításban” voltak kénytelenek működni. A nyilvános és ismert működésnek egyébként olyan egyértelmű jeleivel találkozunk a korabeli városi sajtóban, mint az 1922 májusában a Zeneakadémián tartott jótékonyági hangversenyük,⁵⁵ vagy a helyreállított Budai Vigadóban 1923 decemberében tartott ünnepség hírével.⁵⁶

A zsidó cserkészek látható működése azonban nem mindenki érdeklődését elégítette ki. Hegedűs György, az Ébredő Magyarok Egyesületének társelnöke, a nemzetgyűlés 1923. július 5-i ülésén arra szólította fel Rassay Károlyt, hogy: „Nézzen a t. képviselő úr utána annak, hogy vajjon a zsidó fiatalságot parancsnokok és rajok szerint egy Kadimah nevű titkos szervezetbe nem sorolják-e napról-napra. Nézzen utána a t. képviselő úr, hogy ennek a Kadimah nevű szervezetnek szervezői az egyes városokban nem a hitközségi titkárok-e, és nézzen utána a t. képviselő úr, hogy mi a célja ennek a Kadimának?”⁵⁷ Ugyanez év decemberében Lendvai István a Maccabea és a Zseffhosz (sic!) mellett „zsidó fegyveres alakulat”-ként említette a Kadimát is, a belügyminisztert, Rakovszky Ivánt interpellálva az átfogó felderítés ügyében.⁵⁸ (Bajcsy)-Zsilinszky Endre saját lapjában, a *Szózat*ban a Kadimah cserkészcsapatok felhívásából idézett mondatból, miszerint „a magyarsági zsidó ifjúságot tetterős, bátor, meg nem alkuvó zsidókká, jellemes emberekké, derék polgárokká kell nevelni”, a magyarságtól való elfordulást, mindössze a geográfiai közösség vállalását és a „faji érdekek” szolgálatát, rejtett vagy már nem is rejtett fenyegetést vélt

⁵⁵ 1922. május 21. Kadimah Cserkészcsapatok hangversenye Zeneakadémián. *Pesti Napló*, 1922. május 11. 9.

⁵⁶ *Budai Napló*, 1923. december 15. 3. A budai csapat hanukkai ünnepségén száztagú Kadimah-énekkar és negyventagú zenekar szerepelt, Kiss Arnold rabbi olvasott fel.

⁵⁷ A Nemzetgyűlés 150. ülése, 1923. július 5. In: *Nemzetgyűlési Napló*, 1922, XIV. kötet. 325.

⁵⁸ A Nemzetgyűlés 209. ülése, 1923. december 15. In: *Nemzetgyűlési Napló*, 1922, XVII. kötet. 138. ZSEFFHOSZ – valószínűleg: Zsidó Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége. Azonban hivatalosan ezt a nevet viselő szervezet nem létezett, ami igen: Magyar Izraelita Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Egyesülete.

kiolvasni, és olvasóinak is ezt az interpretációt adta: „résen kell lennünk a »magyarországi« meg nem alkuvókkal szemben”.⁵⁹

A célozgatások, alaptalan vádaskodások időről-időre cselekedetekhez is gyúanyagot adtak: 1923 áprilisában például fizikai támadás érte az újpesti Kadimah cserkészcsapat kultúrmatinóját az Újpesti Közművelődési Kör termében.⁶⁰ Ugyanezen csapat táborozni induló tagjait érte az a megszegyenítés 1924 nyarán, hogy Magyar Cserkészszövetség egy magasrangú tisztje a pályaudvaron cserkészkalapjaik levételére kényszerítette őket: a nem igazolt csapatnak nem volt joga a jelkép használatához.⁶¹

„Midőn meggyőződünk róla, hogy ők is csak magyar cserkészek akarnak lenni”

Az utolsó alfejezet címét adó idézet az Országos Intéző Bizottság már említett állásfoglalásából származik, miszerint 1921 őszén elképzelhetőnek látták zsidó csapatok igazolását is, de csak a legszigorúbb ellenőrzés után.⁶² A csapatok elbírálásának szempontjai már korábban is széles körben ismertek voltak, ahogy ezt Tauber József cserkész ugyanaz év februárjában újságolta Kápolnainak: „Nagy változások várhatók a Szövetségben, átszervezik állítólag egészen, ami pedig minket illet, az ellenőrzés alatt állást megszüntetik, a nem hazafias, rózsaszínű csapatot feloszlatják, a hazafiasat pedig leigazolják. Azt hisszük, hogy az első kategóriába fog a Kadimah, a másodikba pedig mi tartozni.”⁶³ A reménykedő Toldi Miklós cserkészcsapatot a szövetség 1922 őszén valóban a „hazafias” kategóriába sorolta, és igazolta is. Azonban hozzá kell tenni, hogy a sok zsidó vallású cserkész és tiszt ellenére, a szervezőtestületét tekintve a Toldi sosem volt zsidó csapat. A Toldi III. rajaként indult el a MIKÉFE (Magyar Izraelita Kézmű- és Földművelési Egyesület) cserkészcsapatának szervezése, ezzel mintegy megkerülve a

⁵⁹ Zsilinszky Endre: Az állhatatos zsidók. *Szózat. Keresztény Politikai Napilap*, 1922. május 6. 1.

⁶⁰ *Pesti Napló*, 1923. április 24. 5.

⁶¹ Lovik Károly: Egy cserkésztábornok és néhány kisdíák. *Világ*, 1924. július 27. 4.

⁶² Gergely, 1989. 82.

⁶³ Tauber József levele Kápolnai Józsefhez Bécsbe, 1921. február 7, Budapest Főváros Levéltára, X. 59.

Kadimával kapcsolatos szövetségi ellenkezést: azonban ezen az úton is csak 1925 elejére ért célba a tanoncotthon csapata.⁶⁴

A legelső igazolást kapó zsidó csapatok a Pesti Izraelita Hitközség polgári fiúiskolájának és fiúgimnáziumának csapatai voltak 1923 végén: a 252. sz. Kiss József és a 297. számú Dániel cserkészcsapat. A hitközség legitimáló erejét – az iskolai csapatokkal párhuzamosan – a Kadimah parancsnoksága is igyekezett felhasználni: 1922 nyarán azzal a kérelemmel fordult a PIH-hez, hogy a szervezőtestület szerepét vállalja el.⁶⁵ A hitközség előljárósága támogatta a kérést, azonban ez az – 1924-re végbemenő – váltás sem stabilizálta a Kadimah helyzetét, folytatni kellett az egyes egységek saját lábra állításának, átmentésének programját.

311. sz. Vörösmarty cserkészcsapat tízéves évfordulójára összeállított kiadvány a csapat „praehistorikus” történetét, vagyis az 1921 tavaszi szervezéstől az 1925 tavaszi cserkészszövetségi igazolásig tartó időszakot, lényegében a Kadimah szervezetéről való leválás, távolodás történeteként mutatja be, kimondatlanul is érzékeltetve azt, amit más csapatok története is igazol, hogy ez a szervezeti és ideológiai távolodás volt az egyetlen sikeres út a Cserkészszövetség felé.⁶⁶ A Vörösmarty szervezőtestületévé a Budai Izraelita Hitközség lett. Hasonló módon az újpesti csapatot az Újpesti Izraelita Hitközség vette át, ám a Venetianer Lajos rabbi nevét felvevő csapat csak 1927 elején kapott igazolást.

Hogy mit jelentettek az átszervezések és ideológiai változások a cserkészek szintjén, arról tanulságos forrásként szolgál a Gödöllői Cserkészgyűjteményben őrzött kis kockásfüzet, amely a Kócsag őrsnaplója volt 1923 augusztusa és 1927 áprilisa között.⁶⁷ Az évek során váltakozó őrsvezetők és jegyzők továbbadták a naplót, így végigkísérhetjük az őr életét a Kadimah csapatok még virágzó korszakától a többszöri újjáalakuláson át addig a napig, amikor kalapjukon a cserkészjelvényvel távozhattak az avatásról. Az őrülések rendje, a kirándulások, a játékok lényegében változatlanok. Az egyetlen igazán szembeötlő változás, hogy 1925 májusától a *Hatikva* (cionista zsidó himnusz) helyett a magyar Himnusz és a

⁶⁴ A 310. sz. Jókai cserkészcsapatban 1925. február 25-án tarthatták az első fogadalomtételt.

⁶⁵ Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, 1922, Csapatok anyagai –Kadimah.

⁶⁶ Haas, 1934. 19–23.

⁶⁷ Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, 1927/ 65. tétel. Kadimah / Kócsag őr.

Szózatot tanulták, gyakorolták az őrüléseken. Ez volt tehát a sarkalatos pont az identitásválasztás és lojalitáskinyilvánítás szempontjából: a zsidóságot csak vallási identitásként vállalhatták a szövetség által tolerált zsidó cserkészcsapatok, etnikai identitásként nem.

A húszas évek közepén és második felében a Cserkészszövetség politikájában érzékelhető átmeneti és viszonylagos enyhülést a bethleni konszolidáció külpolitikai nyitást szorgalmazó irányvonalának lecsapódásaként értékeli Gergely Ferenc.⁶⁸ A zsidó cserkészek arányaiban elenyésző, de mégis felmutatható jelenléte a 1926-os Nemzeti Nagytáborban, majd az 1933-as gödöllői világtalálkozón, illetve általában a szövetségben – 1933-ig mindösszesen 10 zsidó csapat kapott igazolást⁶⁹ – ezt a célt szolgálta. Az enyhülés hangsúlyosan csak viszonylagos volt, számos visszautasított csapatról tudunk, és még sokkal több visszautasított zsidó iskolásról, akiket az iskolai cserkészcsapatuk nem fogadott be.⁷⁰ A helyzet megfordult: ezekben az években főképp a külföld felé, a liliumot (a Cserkészszövetséget) erősítette, legitimálta a Dávid-csillag (a zsidó csapatok) jelenléte. Azonban ez az érdekközösség csak átmenetinek bizonyult.

Felhasznált irodalom

Budapest Főváros Levéltára, X. 59. Tauber József levele Kápolnai Józsefhez Bécsbe, 1921. február 7.

Budapest Főváros Levéltára, X. 59. Tornya Endre levele Kápolnai Józsefhez Bécsbe, 1921. február 10.

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, 1922, Csapatok anyagai: Kadimah.

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, 1927/ 65. tétel. Kadimah / Kócsag őr.

⁶⁸ Gergely, 1989. 82–84.

⁶⁹ A csapatok adatait lásd a blokkhoz tartozó táblázatban.

⁷⁰ Lásd például *Egyenlőség*, 1926, június 26. 5. és 1927. augusztus 13. 12.

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, Kápolnai József: A magyar zsidó cserkészet rövid története. (297. sz. Dániel / Eötvös csapat anyagában).

Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, 1920, iktatatlan iratok: Kadimah Cserkészcsapatok parancsnoksága és Magyar Cserkészsövetség titkári hivatalának levélváltása 1920. november.

A cserkész múltja, jelene és jövője. *Zsidó Szemle*, 1913. 11. 9–10.

A magyar zsidó cserkészek munkája. *Múlt és Jövő*, 1914. szeptember – október. 497.

A tábor. *Kadimah Cserkész*, 1923. július. 32.

A zsidó cserkész. *Fáklya. Cserkész-újság*, 1914. január. 1–2.

Alleram Gyula: A cserkészmozgalom pedagógiai és nemzeti jelentősége In: *A budapesti II. kerületi Kir. Egyetemi Katolikus Főgimnázium s a vele kapcsolatos M. Kir. Ferencz József Nevelőintézet évi értesítője az 1912/13. évi tanévről*. Budapest, 1913. 3–13.

Balácsi József (szerk.): *A kegyes-tanítórend vezetése alatt álló nagybecskereki községi főgimnázium értesítője, 1909/10. isk. év*. Nagybecskerek, 1910.

Barabás Györgyi: *Magyarországi zsidó hitközségek, egyletek, társulatok alapszabályai, 1705–2005*. Budapest: MTA Judaisztikai Kutatóközpont, 2007.

Berkowitz, Michael: *Zionist Culture and West European Jewry before the First World War*. Chapel Hill–London: The University of North Carolina Press, 1996.

Cserkészelet a Balaton mentén. *Dombóvári Hírlap*, 1921. augusztus 28. 1.

Emed Alexander: *A magyarországi cionista mozgalom története, 1902–1948*. (Bethlen Téri Füzetek 8.) Budapest: Oneg Sábbát Klub, 2002.

Erdős Ágnes: *Advocates of Exile. A History of Orthodox Jewish Anti-Zionism in Hungary*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller, 2008.

- Fürst Oszkár: Zsidó cserkészzet. In: Ötvös Károly (szerk.): *Izraelita Családi Naptár 1913–1914 évre*. Budapest, 1913. 129–135.
- Gergely Ferenc: *A magyar cserkészzet története, 1910–1948*. Budapest: Göncöl Kiadó, 1989.
- Glässer Norbert – Zima András: Magyar Makkabeusok a császárkirály seregében – A dinasztia és nemzet iránti hűség összeegyeztetése. In: Glässer Norbert (szerk.): *Mózes kőtáblái a hármashalmon. Zsidó hagyomány és szimbolikus politika határán*. Szeged: MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport, 2015. 79–103.
- Glässer Norbert: Az emancipáció Mózes és Józsuája: az uralkodóház emancipáló szerepének neológ izraelita percepciói. In: Molnár Judit (szerk.): *Emancipáció: Integráció vagy asszimiláció. Tanulmányok az emancipációs törvény 150. évfordulója alkalmából*. Pécs–Szeged: Kronosz Kiadó – Szegedi Zsidó Hitközség, 2018. 125–152.
- Haas Lajos (szerk.): *Tíz év a lilimos lobogó alatt. A Budai Izraelita Hitközség „Vörösmarty” cserkészcsapatának története 1924–1934*. Budapest: Fáklya, 1934.
- Kovács Albert: A mi cserkészeink. *Múlt és Jövő*, 1914. október. 207–210.
- Kressel, Getzel – Triendl, Mirjam: „Kadimah” In: *Encyclopaedia Judaica*, 2nd. Edition, Thomson Gale, 2007. Vol. 11, 699–700.
- Lovik Károly: Egy cserkésztribornok és néhány kisdíák. *Világ*, 1924. július 27. 4.
- Németh András – Ehrenhard Skiera (szerk.): *Rejtett történetek. Az életreform-mozgalmak és a művészetek*. Budapest: Műcsarnok, 2018.
- Róbert Péter: Jó munkát, sálom! – Zsidó cserkészzet Magyarországon. *Egység*, 2016. június–július, 8–9.
- Shimoni, Gideon: *The Zionist Ideology*. Hanover–London: Braendeis University Press, 1995.
- Szabó Géza: Egy elkobzott héber cserkészkönyv. *Múlt és Jövő*, 1919. március, 92.

Szigeti József: Pálvölgyi emlék. *Zsidó Szemle*, 1921. szeptember 9. 10.

Tóth Sándor: „A föld megváltása előbbrevaló a nép megváltásánál”
A Zsidó Nemzeti Alap magyarországi irodájának tevékenysége a korabeli cionista sajtóútkrében 1938-ig. PhD-disszertáció, ORZSE, Budapest, 2018.

Töltéssy Zoltán: Zsidók alapították-e az első magyar cserkészcsapatot? *Magyarország*, 1926. július 28. 10.

Weisz M.: Tíz év előtt. *Kadimah Cserkész*, 1923. december. 12–14.

Yerushalmi, Yosef Hajim: *Záchor. Zsidó történelem és zsidó emlékezet.* Budapest: Osiris Kiadó – ORZSE, 2000.

Zsilinszky Endre: Az állhatatos zsidók. *Szózat. Keresztény Politikai Napilap*, 1922. május 6. 1.